

BOLOGNA 2020 TOEKOMST VAN HET BOLOGNA PROCES

Dit standpunt werd unaniem goedgekeurd op de algemene vergadering van 8 mei 2008.

Op 28 en 29 **April 2009** komen de Europese onderwijsministers samen in **Leuven en Louvain-la-Neuve** voor de tweejaarlijkse **ministeriële opvolgingsconferentie** in het kader van het Bologna Proces. Op deze conferentie zullen de ministers het bilan opmaken van de voorbije twee jaar. Verder zullen ze een **nieuw communiqué** de wereld insturen waarin ze de prioriteiten vastleggen voor de volgende periode. Er zal ook gediscussieerd worden over de toekomst van het Bologna Proces. De doelstelling is om politieke richting te geven aan het **Bologna Proces 2010**.

Uiteraard kan de **studentenvisie** in dit debat niet ontbreken. Eerst bekijken we hoe en waarom het Bologna Proces tot stand kwam, vanuit studentenperspectief. We bekijken ook wat de gevolgen waren voor het Vlaamse hoger onderwijs. Daarna bekijken we of de doelstellingen die 10 jaar geleden werden voorop gesteld gehaald worden. Dan volgt de visie van VVS op de toekomst van het Bologna Proces.

1. EEN BEETJE RECENTE GESCHIEDENIS **2**

1.1. EUROPESE AFSPRAAK	2
1.2. WAAROM?	2
1.2.1. De opkomst van de Europese arbeidsmarkt	3
1.2.2. Het einde van de sterke numerieke expansie aan de universiteiten	3
1.2.3. De aanzienlijke toename van nieuwe onderwijsactoren	3
1.2.4. Meer rekenschap afleggen voor gebruik van publieke financiering	3
1.2.5. Het gebrek aan competitiviteit van het Europese Hoger Onderwijs	3
1.3. STUDENTENREACTIE	3
1.4. BOLOGNA IN VLAANDEREN	4

2. DEADLINE 2010: MISSION ACCOMPLISHED? **5**

2.1. EUROPESE AFSPRAKEN	5
2.1.1. Hervormingen	5
2.1.2. Mentaliteitswijziging	5
2.1.3. Marktdenken	5
2.2. IMPLEMENTATIE IN EUROPA	6
2.3. IMPLEMENTATIE IN VLAANDEREN	6

3. DE STUDENTENVISIE OP DE TOEKOMST VAN HET BOLOGNA PROCES **7**

3.1. DOELSTELLING	8
3.2. BELEIDSPRIORITEITEN	8
3.2.1. Sociale dimensie	8
3.2.2. Internationale studentenmobiliteit	9
3.2.3. Kwaliteitszorg	9
3.2.4. Erkenning	9
3.2.5. Participatie	9
3.3. ACTIELIJNEN	10
3.3.1. Studiekosten	10
3.3.2. Studiefinanciering	10
3.3.3. Studentenvoorzieningen	11
3.3.4. Toegankelijkheid	11
3.3.5. Mobiliteitsfonds	11
3.3.6. Mobiliteitsprogramma's	12
3.3.7. Kwaliteitszorgsystemen	12
3.3.8. Kwalificatieraamwerken	12
3.3.9. ECTS12	12
3.3.10. Erkenning eerder verworven competenties/kwalificaties	13
3.3.11. Financiering	13
3.3.12. Participatiestructuren	13

3.3.13. Dataverzameling	14
3.4. STRUCTUUR	14
3.4.1. Europa en onderwijs	14
3.4.2. Institutionalisering	14
3.4.3. Stocktaking	14
3.4.4. Participatie in het proces	15
4. BESLUIT	15

1. EEN BEETJE RECENTE GESCHIEDENIS

1.1. EUROPESE AFSpraak

In 1998 was er in Parijs de viering van 800 jaar Sorbonne Universiteit en dit vormde de aanleiding tot de Sorbonne Verklaring, ondertekend door Frankrijk, Italië, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, waarin ze besloten om samen te werken. In juni 1999 verzamelden in Bologna de onderwijsvertegenwoordigers van 29 landen¹ om deze samenwerking uit te breiden. De Bologna Verklaring die er werd ondertekend veroorzaakte een schokgolf in het Europese onderwijslandschap die leidde tot vele hervormingen.

In deze verklaring dringen ze aan op de ontwikkeling van een heuse Europese onderwijsruimte. Ze noemden het document: "Joint declaration on harmonization of the architecture of the European higher education system". Die onderwijsruimte zou een tegengewicht moeten vormen voor de 40-jarige ontwikkelingen door de Europese Unie van allerhande Europese markten. Ze doelden dan vooral op de economische, commerciële en financiële markten.²

Dit akkoord van de ministers zou de motor worden van de hervormingen in het Europese hoger onderwijs. De ministers namen zich voor om een systeem van eenvoudig leesbare en vergelijkbare diploma's uit te werken. Verder zou er een 2-cycli systeem komen. Een systeem van studiepunten zou worden ingevoerd. Mobiliteit van studenten en personeel zou bevorderd worden. Er zou Europese samenwerking komen op vlak van kwaliteitszorg. De Europese dimensie in het hoger onderwijs zou worden versterkt. Eén van de actielijnen van Bologna die iets later werd toegevoegd, op aandringen van de studenten, is de sociale dimensie van het hoger onderwijs. De ministers stelden dat het hoger onderwijs de diversiteit in de samenleving moet 'reflecteren'.

Verder spraken de ministers af om twee jaarlijks samen te komen om hun vorderingen te bespreken. Ministeriële conferenties werden gehouden in respectievelijk Praag (2001), Berlijn (2003), Bergen (2005) en Londen (2007). Telkens werden ook nieuwe landen verwelkomd. Ondertussen maken 46 leden deel uit van het Bologna Proces. De volgende conferentie zal plaatsvinden in Leuven/Louvain-la-Neuve. De einddatum, dus het moment waarop alle hervormingen voltooid zouden moeten zijn en we kunnen spreken van een Europese hoger onderwijsruimte, is 2010.

1.2. WAAROM?

De Bologna Verklaring kan gezien worden als een **reactie op de veranderingen** die op gang kwamen in Europa eind jaren '90, maar ook als een manier om het hoger onderwijs terug meer met de samenleving in contact te brengen. De **Europese Commissie** is eigenlijk degene die bij de ministeries de kat de bel aanbod. Oorspronkelijk werd er echter weinig enthousiast gereageerd op hun memorandum. De Europese dimensie van het hoger onderwijs werd maar aanvaardbaar dankzij het een supranationaal initiatief van de vier Sorbonne landen.

Hoe worden 29 ministers er dan toe om bewogen om zo'n document te ondertekenen? In bepaalde gevallen ging het duidelijk om **sociale druk**. In andere gevallen zochten de verschillende ministeries manieren om terug **politiek houvast** op de ontwikkelingen in het hoger onderwijs te krijgen. Bovendien was er sprake van **onvoorzichtigheid** bij het inschatten van de consequenties en reacties in hun eigen land. Bij de overigen ging het er vooral om een duidelijk **signaal** te geven.

De **oorzaken** die we hier onder opsommen zijn dus niet de enige die al die ministeries ertoe hebben gebracht de Bologna Verklaring te ondertekenen. Ze vormen echter samen wel de redenen die het meest zijn terug te vinden in **officiële documenten** van ministeries en organisaties die handelen over de Bologna Verklaring:

¹ Eigenlijk waren het 30 landen maar bij de afroeping van de landen en de namen van de ondertekenaars werd Liechtenstein schromelijk over het hoofd gezien.

² De eerste paragraaf van de Verklaring spreekt hieromtrent boekdelen: The European process has very recently moved some extremely important steps ahead. Relevant as they are, they should not make one forget that Europe is not only that of the Euro, of the banks and the economy: it must be a Europe of knowledge as well. We must strengthen and build upon the intellectual, cultural, social and technical dimensions of our continent. These have to a large extent been shaped by its universities, which continue to play a pivotal role for their development.

1.2.1. De opkomst van de Europese arbeidsmarkt

De Europese arbeidsmarkt is over de laatste decennia erg actief gepromoot en dan vooral door de Europese Commissie. Deze ontwikkeling beïnvloedt het functioneren en de curriculumontwikkeling van de universiteiten. De jaren negentig werden echter gekenmerkt door werkloosheid van afgestudeerden, ironisch genoeg gecombineerd met een tekort aan bepaalde hoog opgeleide jongeren. De Europese arbeidsmarkt werd op geen enkele manier noch getemperd noch ondersteund door een Europese Hoger Onderwijsruimte.

1.2.2. Het einde van de sterke numerieke expansie aan de universiteiten

Deze ontwikkeling is al gebeurd of is aan de gang in de verschillende Europese landen. Dit brengt door de studentengebonden financiering in de meeste Europese landen een pak gevolgen met zich mee. Universiteiten gaan zich moeten profileren op manieren die ze niet gewoon zijn. Dit om nog niet met zoveel woorden te zeggen dat universiteiten om studenten gaan wedijveren.

1.2.3. De aanzienlijke toename van nieuwe onderwijsactoren

De meerderheid van deze nieuwe onderwijsinstellingen komt uit het buitenland en wordt *transnational education* genoemd. Het gaat om het aanbieden van onderwijs door een instelling die eigenlijk in een ander land gelokaliseerd is dan het land waar het onderwijs wordt aangeboden. Dit kan verschillende vormen aannemen: franchising, branch campuses, internet education, etc. Andere nieuwe onderwijsinstellingen zijn de private onderwijsondernemingen. Die worden niet gefinancierd of erkend door de overheid maar bieden wel onderwijsprogramma's aan die je een diploma kunnen opleveren (meestal een Master). Deze nieuwe onderwijsaanbieders verhogen wel de keuze van de studenten maar kunnen het nationale hoger onderwijssysteem wel in vraag doen stellen en/of onder druk zetten.

1.2.4. Meer rekenschap afleggen voor gebruik van publieke financiering

Universiteiten zullen in de toekomst steeds meer rekenschap moeten afleggen voor het gebruik dat ze maken van de publieke financiering. Het opkomen van meer marktgericht, marktgeoriënteerd denken heeft reeds menig regering in Europa de hoeveelheid publieke financiering die hoger onderwijsinstellingen krijgen in vraag doen stellen. Dit brengt natuurlijk nog een ander gevaar met zich mee: het beschouwen van hoger onderwijsinstellingen als producenten en van studenten als klanten die de volle pot moeten betalen voor het product dat ze willen.

1.2.5. Het gebrek aan competitiviteit van het Europese Hoger Onderwijs

Ten laatste is er het zogenaamde gebrek aan competitiviteit van de Europese Hoger Onderwijsinstellingen. Blijkbaar voelde Europa dat buitenlandse (lees niet-Europese) universiteiten in toenemende mate betalende Europese studenten rekruterden. Het feit dat in het begin van de jaren negentig voor het eerst ooit meer Europese studenten in de Verenigde Staten studeerden dan er Amerikanen in Europa studeerden heeft een enorme bezorgdheid veroorzaakt. Op datzelfde moment begonnen de Amerikaanse universiteiten eveneens met een meer doorgedreven marketingcampagne in Europa omdat de economische crisissen in Azië en Latijns-Amerika hun 'wervingspotentieel' had uitgedund.

De Bologna Verklaring vermeldt uitdrukkelijk de bezorgdheid om de competitiviteit van de Europese hoger onderwijsinstellingen in de wereld. De ondertekenaars drukken feitelijk expliciet hun doel uit "to ensure that the European higher education system acquires a world-wide degree of attractiveness equal to [Europe's] extraordinary cultural and scientific traditions."

1.3. STUDENTENREACTIE

ESIB, the National Unions of Students in Europe (nu European Students' Union), verwelkomde de intentie om nauwer samen te werken op vlak van hoger onderwijs. Toch hadden ze ook heel wat opmerkingen. De Bologna Students Joint Declaration, ondertekend door onder andere VVS, stelde dat er **geen gebrek** was aan **concurrentiekracht**. De kwaliteit van het Europees hoger onderwijs werd volgens de studenten nog steeds als zeer hoog beschouwd. De onduidelijkheid over de diploma's moest natuurlijk wel worden weggewerkt.

Als de kwaliteit en de aantrekkelijkheid toch verhoogd moest worden, dan zou dit moeten gebeuren via **meer publieke financiering**. Verder pleitten ze voor een kwaliteitsonderwijs dat **toegankelijk** moest zijn voor zo veel mogelijk studenten. De Bologna Verklaring mocht dus niet leiden tot een beperking van de toegankelijkheid, wat wel gevreesd werd. Ze stelden ook dat de **diversiteit aan instellingen** een voordeel was op internationaal niveau.

Er werd ook gepleit voor meer **studentenmobiliteit**. Dit moest gebeuren via een vlottere visa procedure en een vereenvoudigde administratie. Meer studentenmobiliteit mocht echter ook niet leiden tot een nieuwe elite, het moest een recht zijn voor alle studenten. Daarvoor moesten systemen beter vergelijkbaar worden, moest er meer taalonderwijs komen en moest er intensere samenwerking zijn. Er moesten ook meer en hogere beurzen komen en de erkenning van diploma's en opleidingsonderdelen moest verbeteren.

Verder stelden de studenten dat ze het ten zeerste betreurden dat ze **niet betrokken** waren bij het opstellen van noch de Sorbonne noch de Bologna Verklaring terwijl deze een potentieel zeer grote impact hadden op studenten. Ze stelden dat **transparantie nodig** was en drukten hun hoop uit om bij de verdere uitwerking betrokken te worden, zowel op Europees als nationaal vlak.

Bovendien werden er de voorbije jaren door heel wat nationale studentenvakbonden en studentenkoepels **acties** georganiseerd tegen verschillende aspecten en uitwerkingen van het Bologna Proces, zoals de vaak **te eenzijdige marktlogica** die binnen dit proces wordt gehanteerd.

1.4. BOLOGNA IN VLAANDEREN

In Vlaanderen volgde er een resem hervormingen van het hoger onderwijs. Het **structuurdecreet**³ was het eerste in een rij van decreten. Dit decreet hertekende het Vlaamse hoger onderwijslandschap duchtig. De meest ingrijpende verandering was hier het invoeren van het **bachelor-master** systeem. Het oude systeem van graduatoren, kandidaturen en licentiaten werd verlaten. Er werd een uniform systeem van bachelors en masters voor zowel universiteiten als hogescholen ingevoerd. De graduatoren werden professionele bachelors. Aan de universiteiten werden academische bachelors en masters ingevoerd. Het doctoraat vervolledigt de drie-cycli structuur. De hogeschoolopleidingen van het lange type moesten academiseren. Om deze **academisering** te doen slagen werden de associaties opgericht. De hele bama-hervorming leidde in vele instellingen tot **curricula-hervormingen** en heeft ook vandaag nog een grote invloed op de Vlaamse student.

Verder werd er een systeem van kwaliteitszorg uitgebreid met **accreditatie**. Dit is het proces waarbij een opleiding wordt beloond met een 'keurmerk' of een 'accreditatie' als bewijs van de nodige kwaliteit. Concreet wil dit zeggen dat in het kader van de kwaliteitszorg van het Vlaams hoger onderwijs een extra stap in het leven werd geroepen: naast de interne kwaliteitsbewaking (via de zelfevaluatie) en de externe kwaliteitszorg (via de visitatiecommissies van Vlior of Vlhora) werd er nog een keurmerk van de overheid uitgewerkt. Dit resulteerde in de oprichting van de **NVAO**, de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie. Dit keurmerk hebben instellingen nodig om geldige diploma's te kunnen uitreiken en financiering te krijgen.

Daarna volgden nog een resem andere decreten. Ten eerste zijn er de 'aanbouwdecreten': deze vormen eigenlijk een integraal onderdeel van het structuurdecreet, maar konden door omstandigheden (tijd, complexiteit, maatschappelijk draagvlak,...) niet tegelijkertijd geregeld worden. Het **flexibiliseringsdecreet**⁴ was daarbij de volgende ingrijpende verandering. Via het invoeren van zo'n **creditsysteem** kon zo worden afgestapt van de rigide jaarsystemen. Studenten die een 10/20 behalen krijgen sindsdien een creditbewijs, dat in principe onbeperkt geldig is. Daarnaast werd er een systeem voor het erkennen van eerder verworven kwalificaties (EVK) en competenties (EVC) ingevoerd. Andere aanbouwdecreten zijn het decreet leraaropleiding en het nieuwe financieringssysteem.

Daarnaast zijn er nog de aanvullingsdecreten. Daaronder valt het **participatiedecreet**⁵. Onder de 'rechtspositieregeling van de student' worden in eerste instantie een aantal minimumbepalingen omschreven waarmee instellingen aan de slag kunnen om een eigen **rechtspositieregeling** uit te werken. Het gaat hier bijvoorbeeld om het gelijkheidsbeginsel, de openbaarheid, de onpartijdigheid en de rechten van verdediging en motivering. Daarnaast werd een totaal nieuwe **regeling rond examenbetwistingen** uitgewerkt: na het doorlopen van een interne procedure kan de student naar de 'Raad voor betwistingen inzake studievoortgangsbepalingen' stappen. Wat studentenparticipatie betreft, voorziet het decreet in effectieve **participatiestructuren** op het niveau van instellingen en associaties. Ten eerste kregen hogescholen, universiteiten en associaties een informatieplicht. Ten tweede diende er aan elke hogeschool, universiteit of associatie een studentenraad te worden opgericht. Het decreet legde de rechten en plichten van de studentenraad vast.

Ook op **sociaal vlak** kwamen er de nodige hervormingen. Het hele studiefinancieringssysteem moest worden aangepast aan de flexibilisering. Dit gebeurde in het zogenaamde **stufi/stuvo-decreet**⁶. Hierin werd ook de meeneembaarheid van beurzen versoepeld zodat studenten ook bij internationale mobiliteit zouden kunnen rekenen op een studietoelage.

2. DEADLINE 2010: MISSION ACCOMPLISHED?

2010 is de oorspronkelijke deadline die de ministers zich stelden. Daartegen moet dus de Europese Hoger Onderwijsruimte een realiteit zijn. Deze deadline komt nu wel zeer dichtbij. Tijd dus om de balans op te maken. Welke voordelen bracht het Bologna Proces voor studenten? En welke nadelen ondervonden ze? Kortom, is de Bolognahervorming een succes? We bekijken dit op drie niveaus. Hoe zit het met de Europese afspraken? En hoe ver staat de implementatie in de verschillende Bolognalanden? En hoe brengt Vlaanderen het er van af?

2.1. EUROPESE AFSPRAKEN

VVS heeft zich steeds positief, doch kritisch, opgesteld ten aanzien van het Bologna Proces. Op bepaalde vlakken komt het de studenten ten goede. Het Bologna Proces bracht heel wat hervormingen op gang en zorgde voor een

³ Decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen

⁴ Decreet betreffende de flexibilisering van het hoger onderwijs in Vlaanderen

⁵ Decreet betreffende de rechtspositieregeling van de student, de participatie in het hoger onderwijs, de integratie van bepaalde afdelingen van het hoger onderwijs voor sociale promotie in de hogescholen en de begeleiding van de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen

⁶ Decreet van 30 april 2004 betreffende de studiefinanciering en studentenvoorzieningen in het hoger onderwijs

mentaliteitswijziging. Op andere vlakken, zoals de sociale dimensie, zette het Bologna Proces geen zoden aan de dijk. Het is dan ook **vijf voor twaalf** voor de landen van het Bologna Proces om daadwerkelijk actie te ondernemen als men binnen de gestelde termijn de oorspronkelijke doelstelling wil bereiken.

2.1.1. Hervormingen

Het Bologna Proces zorgde voor een dynamiek die in heel wat landen enkele **positieve hervormingen** in gang zette. In heel wat landen werd een systeem van **kwaliteitszorg** opgezet of werd het systeem verbeterd. Bovendien werden de kwaliteitszorgsystemen meer op elkaar afgestemd. Dit leidt tot meer vertrouwen tussen de landen, wat de erkenning van diploma's en credits ten goede komt. Verder werden de structuren meer op elkaar afgestemd om de **vergelijkbaarheid** te vergroten, zoals het invoeren van een bachelor-master systeem. Dit faciliteert de mobiliteit van studenten en afgestudeerden. Het **systeem van studiepunten** (credits) werd veralgemeend, wat leidt tot meer flexibiliteit en mobiliteit. Er werden ook werk gemaakt van systemen die eerder verworven competenties en kwalificaties erkennen. Via het **kwalificatieraamwerk** dat in de maak is zou alles meer vergelijkbaar moeten worden, wat leidt tot meer mobiliteit. Deze hervormingen, als ze goed geïmplementeerd worden, stimuleren dus de onderwijsdemocratisering en onderwijskwaliteit.

2.1.2. Mentaliteitswijziging

Het Bologna Proces leidde niet enkel tot structuurhervormingen maar veranderde ook de mentaliteit op enkele punten. Zo is er de laatste jaren meer aandacht voor **studenten- en docentmobiliteit** en voor **internationalisering** in het algemeen. Deze mentaliteitswijziging is essentieel om de Europese hoger onderwijsruimte een succes te maken. Dit uit zich in het beleid van heel wat landen. De mentaliteitswijziging is echter nog niet volledig doorgedrongen in het onderwijsveld, bij docenten en studenten.

De filosofie van **leerresultaten** en het **studentgecentreerd leren** is een andere belangrijke mentaliteitswijziging. In traditionele onderwijsvormen worden programma's ontworpen vanuit het perspectief van de docent, die beslist welke leerstof studenten onderwezen krijgen. De focus is dus zeer inputgericht en laat weinig aandacht voor het onderwijsproces en voor de mogelijkheden van de verschillende studenten. Het concept van leerresultaten legt de basis voor een meer studentgecentreerd leren, waarbij de nadruk wordt gelegd op het leren in plaats van het onderwijzen. Onder leerresultaten verstaat men het geheel van kennis, vaardigheden en/of competenties verworven door een individu en die aangetoond kunnen worden na afloop van een leerproces. Leerresultaten zijn dus omschrijvingen van hetgeen verwacht wordt dat een lerende kent, begrijpt en/of kan op het einde van een leerperiode. Ook deze mentaliteitswijziging moet echter nog verder doorsijpelen in het onderwijs, waar het aanleiding moet geven tot een weldoordachte onderwijsvernieuwing.

2.1.3. Marktdenken

Een andere mentaliteitswijziging werd al van in het begin gevreesd maar valt niet langer te ontkennen in het hoger onderwijs: het toegenomen **marktdenken**. De **retoriek** over hoger onderwijs is de laatste jaren duidelijk veranderd. Enerzijds wordt het onderwijs meer en meer gezien als grondstof voor de kenniseconomie waarbij studenten moeten worden klaargestoomd om als kenniswerkers aan de slag te gaan op de arbeidsmarkt. Dit leidt tot pleidooien voor een meer toegankelijk hoger onderwijs, al is dit ingegeven door **economische motieven** in plaats van een sociaal denken. Anderzijds wordt steeds meer de nadruk gelegd op de **persoonlijke return** van afgestudeerden die zich op de arbeidsmarkt begeven. Studenten worden daarbij als **klanten** gezien die voor een diploma betalen aan de onderwijsinstelling. De publieke verantwoordelijkheid en bredere maatschappelijke rol van het hoger onderwijs komt daardoor steeds meer in de verdrinking. De nadruk ligt veel meer op de onmiddellijk inzetbaarheid.

Maar ook het **concurrentiedenken** in het hoger onderwijs is enorm toegenomen. Het gaat hierbij niet enkel om het Europese hoger onderwijs dat moet concurreren met pakweg de VS en Canada. Er ligt ook veel meer nadruk op de interne concurrentie. Hoger onderwijsinstellingen worden spelers op een internationale markt waarop ze zich moeten profileren. Dit bedreigt de samenwerkingsgedachte van het Bologna Proces.

Samen met het marktdenken groeit ook het **managementsdenken**. De nadruk wordt steeds meer gelegd op efficiëntie, output, rendement vanuit onderwijs- en financieel perspectief. Het pleidooi voor meer beleidsvrijheid voor de hoger onderwijsinstellingen en voor deregulering klinkt steeds luider. Autonomie wordt selectief afgebakend: overheidsinmenging wordt gezien als bedreigend, het bedrijfsleven wordt omarmd. Dit gaat echter niet gepaard met een even grote vraag naar betere controlemechanismen en een sterkere participatiecultuur. Integendeel, het efficiëntiedenken zorgt ervoor dat beslissingen in kleine comités aan de top van de instelling worden genomen, waardoor de studentenparticipatie en de basisdemocratie in de instellingen bedreigd worden. Door het opdrijven van de concurrentie tussen instellingen en de doorgedreven nadruk op autonomie, komen de onderwijskwaliteit en de democratisering binnen het hoger onderwijs onder druk te staan. Er dreigt zich tevens een evolutie af te tekenen in de richting van een Angelsaksische onderwijsmodel waarbij er sprake is van twee snelheden met topuniversiteiten enerzijds en minderwaardige hoger onderwijsinstellingen voor de massa anderzijds.

Uiteraard is het onzinnig om hierbij uitsluitend met de vinger te wijzen naar het Bologna Proces. De vermarkting van het onderwijs wordt vanuit verschillende hoeken gestimuleerd, niet in het minst door de OESO⁷ en door de Europese Commissie via de Lissabonstrategie⁸. De invloed van het Bologna Proces hierin is niet eenduidig te bepalen. De

⁷ Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

⁸ Zie VVS-standpunt over de Lissabonstrategie:

http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/2006-2007/Lissabonstrategie.pdf

Europese Commissie speelt echter een sleutelrol in het hele Bologna Proces en de retoriek van de Lissabonstrategie dringt meer een meer door in het Bologna Proces. Het is bovendien duidelijk dat de Bolognahervormingen het marktdenken faciliteren. De grotere vergelijkbaarheid bijvoorbeeld, via de eenvormige structuren, verhoogt het risico op een verdere vermarkting van het Europese hoger onderwijs.

2.2. IMPLEMENTATIE IN EUROPA

Via een tweejaarlijkse stocktaking wordt bijgehouden hoever de landen staan met de implementatie van de nodige hervormingen. Hieruit blijkt een duidelijke vooruitgang. Toch laat de implementatie vaak te wensen over. De laatste versie van *Bologna With Student Eyes*, de studie van ESU over de Bolognahervorming, toont aan dat er nog te vaak een **Bologna à-la-carte** wordt gehanteerd, waarbij ministers enkel de zaken implementeren die hen aanstaan. Er moet dan ook benadrukt worden dat Bologna een geheel is waaruit niet te kiezen valt. Vooral de sociale dimensie is een actueel waar weinig actie in te bespeuren valt. Dit is zonder twijfel de grootste gemiste kans van de voorbije 10 jaar.

Bovendien mogen de hervormingen niet enkel oppervlakkig gebeuren, iets waar veel landen zich aan bezondigen. We denken hierbij aan de invoering van ECTS of het 3-cycli systeem; hoewel veel landen beweren deze systemen te hebben ingevoerd, blijkt de implementatie vaak een groot probleem. Ze wordt het 3-cycli systeem vaak ingevoerd zonder de nodige hervorming van de curricula en wordt de studiedruk niet correct gemeten, wat essentieel is voor een correcte invoering van ECTS. **Halfslachtige hervormingen** kunnen onmogelijk bijdragen tot de creatie van een deftige Europese Hoger Onderwijsruimte.

Bovendien wordt het Bologna Proces wel eens **misbruikt** om onpopulaire hervormingen door te voeren. In heel wat landen werden inschrijvingsgelden ingevoerd of verhoogd. De invoering van het bama-systeem leidde soms tot strengere toegangsbeperkingen tot de master.

2010, het jaar waarin de Bolognahervorming rond moet zijn en de EHOR een realiteit zou moeten zijn, komt steeds dichterbij. Het is daarom des te schrijnender dat er slechts weinig vooruitgang te merken is de laatste jaren. De tijd van praten is ondertussen voorbij, de doelstellingen liggen vast. Studenten hebben **geen boodschap** meer aan oppervlakkige **weinigzeggende communiqués**. Volgend jaar, als de Benelux de Europese onderwijsministers mag ontvangen, moet er duidelijke vooruitgang gemaakt zijn om de Bolognahervorming succesvol te noemen. Dat is de enige manier om te bouwen aan een ééngemaakte en sociale Europese Hoger Onderwijsruimte.

2.3. IMPLEMENTATIE IN VLAANDEREN

In Vlaanderen leidde het Bologna Proces tot een resem **nieuwe decreten**, zoals hoger reeds aangehaald. Vlaanderen scoort dan ook zeer goed in de stocktaking. De ministeriële verklaringen over studentenparticipatie werden aangegrepen om eindelijk een uniform decretaal kader in te voeren voor studentenraden.

In Vlaanderen werden de Bolognahervormingen aangegrepen om ook belangrijke stappen te zetten in het versterken van de onderwijsdemocratisering. Toch is het ook in Vlaanderen niet allemaal rozengeur en maneschijn. De implementatie is niet altijd optimaal en zijn er enkele gemiste kansen. Hoewel de omschakeling naar de **bama-structuur** binnenkort wordt afgerond, doken ondertussen heel wat overgangspierikelen op. Vooral studenten die voor enkele vakken niet slaagden en zo in het nieuwe systeem terecht kwamen, blijken achteraf de dupe van de hele hervorming. Ze moeten vaak meer vakken afleggen dan de andere rest, ook qua studiefinanciering stellen er zich problemen. Deze studenten werden het kind van de rekening. De bama-hervorming creëerde een ééngemaakte Vlaamse hoger onderwijsruimte met nieuwe bruggen en schakels tussen de verschillende opleidingstypes. Vandaag staan onder het mom van internationale transparantie institutionele hervormingen op stapel die nieuwe muurtjes dreigen op te trekken.

Bovendien blijkt er bij de hele curriculumhervorming die er bij vele opleidingen kwam naar aanleiding van de Bama-hervorming en onderwijsvernieuwing, een aanzienlijke **toename** te zijn van de **studiedruk**. In sommige gevallen kan dit problematisch zijn, met ernstige gevolgen op de slaagcijfers. Een afdoende studiedrukmeting en een correcte implementatie van de ECTS-gedachte is dan ook noodzakelijk.

Een ander probleem ziet VVS in een mogelijke algemene **verlenging van de studieduur** in Vlaanderen. De roep om een veralgemening van de 2-jarige Masters klinkt steeds luider. Vlaamse Masters van 60 studiepunten zouden op de als minderwaardig kunnen bestempeld worden dan hun buitenlandse equivalenten die 120 studiepunten bevatten. Hierdoor zouden onze afgestudeerden op de Europese arbeidsmarkt minder gegeerd zijn. Voor VVS gaat deze redenering wel erg kort door de bocht. De kwaliteit van een opleiding afmeten aan de duur van de opleiding getuigt van een armzalige kijk op onderwijskwaliteit. Wanneer we spreken over de kwaliteit van een opleiding en via algemene kwaliteitscriteria de vergelijkbaarheid in Europa mogelijk willen maken, moeten we beseffen dat er in de toekomst eerst en vooral gekeken zal worden naar de resultaten van een opleiding, de 'learning outcomes'. Langer studeren betekent bovendien meer kosten, zowel voor de overheid als voor de studenten. Studiekosten en het gedeerde inkomen zorgen voor een extra aanzienlijke financiële drempel die mensen van bepaalde opleidingen kunnen weerhouden. Met studieduurverlenging moet omzichtig worden omgesprongen. Een algemene verlenging van de masterjaren onder het mom van Bologna is voor VVS dus geen optie. De noodzaak tot studieduurverlenging moet steeds per opleiding bekeken worden en bedraagt beter geen vol jaar. Een studieduurverlenging kan enkel besproken worden indien blijkt dat bepaalde opleidingen in Vlaanderen op vier jaar tijd geen volwaardige Masters kunnen aanbieden.

De **flexibilisering** van het Vlaamse hoger onderwijs is een belangrijke verwezenlijking omdat het de toegang flexibiliseert en nieuwe doelgroepen wil aantrekken. Toch ziet VVS hier heel wat gemiste kansen. Door de grote vrijblijvendheid van het decreet hangt veel af van de goodwill van de instellingen. Het systeem van EVC/EVK wordt nog door weinig studenten gebruikt en moet worden herbekend om er werkelijk een democratiseringsinstrument van te maken. Bovendien zet de vrees voor langere studietrajecten aan tot maatregelen die het recht op inschrijving terugschroeven. Het studiepuntensysteem wordt door bepaalde instellingen aangegrepen om het systeem van **deliberatie** en **tolerantie/compensatie** terug te schroeven. In Vlaanderen gaan steeds meer stemmen op om het huidige gematigde creditsysteem te verlaten en te evolueren in de richting van een zuiverder systeem van creditaccumulatie.

De studiefinanciering werd aangepast aan het creditsysteem en **meeneembaar** gemaakt om de mobiliteit te bevorderen. Ondertussen schroefde het financieringsdecreet de recent uitgebreide nationaliteitsvoorwaarden voor de studiegelden echter weer teruggeschoefd van de EHOR naar de Europese Economische Ruimte. Bolognastudenten worden als gevolg vooral aantrekkelijk bevonden voor de hoge **inschrijvingsgelden**.

Ook in Vlaanderen heeft het Bologna Proces veel positieve hervormingen in gang gestoken maar wordt het ook weleens **misbruikt om verworven rechten van studenten terug te schroeven**. Andere actielijnen, zoals de sociale dimensie, de erkenning van buitenlandse diploma's, de implementatie van het kwalificatieraamwerk, de afspraken ivm de derde cyclus.. moeten in Vlaanderen nog worden uitgevoerd.

3.DE STUDENTENVISIE OP DE TOEKOMST VAN HET BOLOGNA PROCES

Het Bologna Proces heeft de voorbije jaren aangetoond dat het een motor voor belangrijke veranderingen is. Deze hebben een grote impact op het hoger onderwijs en haar studenten. Gezien de maatschappelijke rol van het hoger onderwijs heeft het Bologna Proces ook een grote invloed op de maatschappij. De toekomst van het Bologna Proces zou dan ook onderwerp van discussie moeten zijn. In deze discussie moet het hele onderwijsveld betrokken worden. De toekomst van het Europese hoger onderwijs mag niet beslist worden *en petit comité*. Een breed maatschappelijk debat is noodzakelijk om een democratische toekomst voor het proces te verzekeren. VVS vraagt bovendien dat het debat ten gronde wordt gevoerd. Tijden zijn veranderd tegenover 1999. De maatschappij is geëvolueerd. Dus ook het hoger onderwijs en de studenten hebben andere noden dan 10 jaar geleden. De tijd is aangebroken om het Bologna proces te **herdefiniëren**.

VVS vindt het zinvol om in de toekomst een onderscheid te maken tussen actielijnen enerzijds en beleidsdomeinen anderzijds. Tussen sommige beleidsdomeinen en concrete actielijnen is er een duidelijk verband. Zo kan een duidelijke kwalificatiestructuur en kwalificatieraamwerk bijdragen tot een betere arbeidsmarktinzetbaarheid en is erkenning belangrijk voor de globale dimensie. Mobiliteit wordt gefaciliteerd door meerdere concrete actielijnen. Het is echter wel opvallend dat er momenteel geen concrete actielijnen bij de sociale dimensie horen. Het mag dan ook niet verwonderen dat er **weinig vooruitgang** geboekt is in deze.

In de toekomst moet hier meer duidelijkheid in komen. Eerst moet de **doelstelling** opnieuw bepaald worden, daarna moeten de **beleidsdomeinen** gedefinieerd worden en daar moeten **concrete actielijnen** aan gekoppeld worden. Sommige bestaande actielijnen kunnen gegroepeerd worden. Anderen kunnen dan weer bij meerdere beleidsdomeinen geplaatst worden. Alleszins zal een beleid pas realiteit worden als er concrete maatregelen genomen worden. Dit moet gebeuren door duidelijke actielijnen op te stellen voor alle beleidsdomeinen.

3.1.DOELSTELLING

VVS ijvert voor een kwaliteitsvol en democratisch hoger onderwijs. Dit wil zeggen dat voor VVS iedereen, ongeacht de socio-culturele achtergrond, het recht heeft om zonder financiële of andere drempels het onderwijs van haar of zijn keuze te volgen. In dit kader ijvert VVS ook voor democratisch georganiseerde onderwijsinstellingen met reële studenteninspraak. Dit streven moet duidelijk vertaald worden in de doelstellingen van het Bologna Proces. Hoger onderwijs mag de bestaande sociale ongelijkheden niet langer reproduceren maar moet een hefboom worden voor echte sociale mobiliteit in de samenleving. Het Bologna Proces moet streven naar een evenredige participatie van alle bevolkingsgroepen. VVS verwacht dat er eindelijk werk wordt gemaakt van een **democratische en kwaliteitsvolle Europese Hogere Onderwijsruimte**. Deze realiseren betekent een belangrijke publieke verantwoordelijkheid die niet kan worden waargemaakt door de private markt.

Daarbij hoort ook het streven naar meer internationale **studentenmobiliteit**. Landsgrenzen mogen namelijk geen drempel voor de vrije studiekeuze meer zijn in een ééngemaakte hoger onderwijsruimte. Bovendien leidt meer studentenmobiliteit tot een hogere onderwijskwaliteit. Internationale mobiliteit moet een recht worden van elke student.

Het Bologna Proces moet verder gestuurd worden vanuit de **maatschappelijke rol van het hoger onderwijs**. Onderwijs geeft de maatschappij mee vorm, zowel via het onderwijs als via onderzoek. Hoger onderwijs kan en mag niet afzijdig blijven in het maatschappelijke debat en moet een positieve bijdrage leveren tot de sociale, culturele en

politieke ontwikkelingen van de samenleving. Hoger onderwijs is een onontbeerlijke schakel in het bouwen aan een democratische en diverse samenleving.

VVS pleit voor een Europees hoger onderwijslandschap met een duidelijke visie. Belangrijk hierbij is dat de noden en de verwachtingen van de **student centraal komen te staan**. Dat moet zich uiten in onderwijsconcepten, in de regelgeving, in de besluitvorming en in de verdere organisatie van het proces. Het Bologna Proces is er niet gekomen op vraag van de studenten en ze werden ook niet gehoord bij de totstandkoming van de Bologna Verklaring. Dat blijkt ook duidelijk uit het resultaat. In het verleden was het Bologna Proces immers teveel gericht op het verdedigen van de (commerciële) belangen van de instellingen, de deelnemende landen en de gehele Europese Hogere Onderwijsruimte. Het heeft enkel zin om verder te gaan met het Bologna Proces als dit iedereen ten goede komt.

Bij het uitwerken van de Europese hoger onderwijsruimte moet vooral worden uitgegaan van de **eigenheid van ons onderwijs**, in plaats van het Angelsaksisch model achterna te lopen. Europa heeft een rijke traditie op vlak van hoger onderwijs. De diversiteit van het Europese hoger onderwijs moet daarbij gekoesterd en zelfs uitgespeeld worden. De openheid naar de rest van de wereld moet daarbij een uitgangspunt zijn. Samenwerking moet de premisse zijn, zowel binnen Europa als met de rest van de wereld.

3.2. BELEIDSPRIORITEITEN

Deze doelstelling moet verder worden uitgewerkt in beleidsprioriteiten. VVS ziet vijf prioritaire beleidsdomeinen.

3.2.1. Sociale dimensie

De beleidsprioriteit die de komende jaren **topprioriteit** van het proces moet worden is de sociale dimensie. Het belang van deze sociale dimensie kan niet overschat worden. Een **brede participatie** in het hoger onderwijs zorgt voor een **grotere sociale rechtvaardigheid** en **sociale cohesie**. Wat moet hieronder begrepen worden? De basisbetekenis van recht en rechtvaardigheid is: ieder dat geven wat hem/haar toekomt. Sociale cohesie betekent een solidair Europa waar de sterke het opneemt voor de zwakke, waar de 'haves' delen met de 'have-nots'. Dit zou de vertaling van de sociale dimensie in de doelstellingen van het Bologna Proces moeten zijn.

Dit leidt tot een **aantal randvoorwaarden** die de sociale dimensie een horizontale dimensie maken: hoger onderwijs is een publieke verantwoordelijkheid, aantrekkelijkheid dient benadrukt te worden in plaats van competitiviteit, alle deelnemende partijen dienen rechtstreeks betrokken te worden. Deze doelstellingsvertaling van de sociale dimensie en de eruit afgeleide randvoorwaarden zijn de essentiële elementen van een Europese hoger onderwijsidentiteit. De Europese ruimte van hoger onderwijs kan op die manier bijdragen tot emancipatie en sociale mobiliteit.

Al in de aanloop naar de ministeriële conferentie in Bergen (2005) schoven de Europese studenten als hoofdprioriteit de sociale dimensie naar voren. De sociale dimensie moest ook opgenomen worden in de **stocktaking** om te garanderen dat de ministers er ook effectief werk van zouden maken. In Bergen weigerden de ministers dit, maar twee jaar later in Londen werd er uiteindelijk toch besloten om de sociale dimensie op te nemen in de stocktaking. Het enige wat verder nog gebeurde, is het opstellen van een **definitie** door een werkgroep rond de sociale dimensie: « *our ultimate goal is that the student body entering, participating in and completing higher education at all levels should reflect the diversity of our populations* ». De vele discussies over de exacte interpretatie van deze definitie, maken duidelijk dat deze **ontoereikend** is. De definitie is **bewust oppervlakkig** gehouden om consensus te bereiken. Dit maakt echter **verschillende interpretaties** mogelijk. Er moet gezorgd worden dat de definitie door iedereen op dezelfde manier begrepen wordt, anders blijft dit onwerkbaar.

VVS stelt zich enkel tevreden met een interpretatie die stelt dat het ultieme doel **evenredige participatie** moet zijn van alle doelgroepen (participative equity). Elke nationale overheid moet ernaar streven dat alle groepen uit de bevolking evenredig vertegenwoordigd zijn in het hoger onderwijs. Het gaat niet om het instellen van quota, maar wel om het **nemen van maatregelen** die er moeten toe leiden dat ondervetegenwoordigde doelgroepen werkelijk **gelijke kansen** hebben bij de **instroom, doorstroom en uitstroom**. Uiteraard wordt de ondervetegenwoordiging veroorzaakt door vele factoren die een integrale aanpak vereisen.

Tot nu toe werden er **weinig concrete maatregelen** voorgesteld om de sociale dimensie te bewerkstelligen. Zeker maatregelen die geld kosten worden niet eens besproken in het Bologna Proces. Zo zijn inschrijvingsgelden een taboe in het Bologna Proces. Ook studiefinanciering komt niet aan bod (tenzij wanneer het gaat over mobiliteit). Het uitwerken van flexibele leerwegen en het erkennen van eerder verworven competenties zijn uiteraard een stap in de goede richting want ze kunnen bijdragen tot de democratisering als ze goed worden uitgewerkt. Maar koken kost geld en om de sociale dimensie te bereiken zullen de ministers ook moeten investeren in maatregelen die meer financiële inspanningen vereisen.

3.2.2. Internationale studentenmobiliteit⁹

Internationalisering en studentenmobiliteit zijn een *hot issue*. Het aantal studenten dat naar het buitenland trekt blijft echter **bijzonder laag**. Internationale studentenmobiliteit heeft een grote persoonlijke en maatschappelijke meerwaarde en is daarom voor VVS een recht voor elke student. Om dit een realiteit te maken moeten er tal van maatregelen genomen worden. De simplistische analyses en oplossing die soms geopperd worden, volstaan niet.

⁹ Zie ook het VVS-standpunt studentenmobiliteit: http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/2007-2008/stumod.pdf

De **bureaucratische rompslomp** moet verminderd worden. De **erkeningsproblemen** moeten worden opgelost. De pedagogische aspecten moeten dringend meer aandacht krijgen. De integratie van internationale studenten moet verbeteren en er moet werk worden gemaakt van een echte **internationaliseringscultuur**. Tenslotte zijn er meer en hogere beurzen nodig. VVS pleit daarbij om vooral in te zetten op programma's die enerzijds een **zo breed mogelijke doelgroep** bereiken, zoals het Erasmusprogramma. VVS pleit voor een **gezond evenwicht tussen diversiteit en uniformiteit** binnen de opleidingsprogramma's van de Europese Hogere Onderwijsruimte, waarbij de onderwijskwaliteit kan gelden als toetssteen.

3.2.3. Kwaliteitszorg

Een goed uitgebouwd kwaliteitszorgsysteem is essentieel om de Europese Hoger Onderwijsruimte een succes te maken. VVS vreest dat door de **toegenomen nadruk op onderzoek** binnen deze Europese Hoger Onderwijsruimte, de onderwijskwaliteit wel eens de dupe zou kunnen worden. Een goed **kwaliteitszorgsysteem** binnen de Europese Hoger Onderwijsruimte moet dit voorkomen. Enerzijds wordt zo de **kwaliteit** van het Europese hoger onderwijs gegarandeerd en verbeterd. Anderzijds kan een goed kwaliteitszorgsysteem **vertrouwen** doen ontstaan in het onderwijs van de verschillende landen, wat essentieel is voor studentenmobiliteit.

3.2.4. Erkenning¹⁰

De erkeningsproblematiek omvat grosso modo twee aspecten: **erkenning van diploma's** en erkenning van eerder verworven competenties en kwalificaties (**EVC/EVK**). Een eerlijke erkenning van de voorgaande studieperiodes, eerder verworven competenties of kwalificaties in welke vorm van onderwijs, opleiding of vorming dan ook, is van groot belang voor studenten, potentiële studenten en afgestudeerden. Het garandeert namelijk dat geleverde inspanning correct worden gewaardeerd. Het gaat dus eigenlijk vooral om rechtvaardigheid. Maar een correcte erkenning heeft nog andere voordelen. Een goede erkenning is echter ook nodig om mobiliteit in al zijn facetten te stimuleren: horizontale, verticale en internationale mobiliteit.

In het kader van het creëren van de Europese Hoger Onderwijs Ruimte werden al heel wat maatregelen genomen die erkeningsproblemen zouden moeten oplossen. Door de **vergelijkbaarheid** van systemen te verhogen en het vertrouwen in de kwaliteitszorg te versterken verloopt de erkenning reeds vlotter. In theorie is dit allemaal erg mooi, maar de praktijk wijst toch anders uit: de implementatie van erkenning van eerder verworven competenties en kwalificaties staat in de meeste Bolognalanden nog nergens. Daarom verwacht VVS dat elk land een performant systeem ontwikkelt dat gekenmerkt wordt door duidelijkheid en transparantie. Verder moeten de principes van de Lisbon Recognition Convention in de praktijk worden toegepast. Een verdere **mentaliteitswijziging in de instellingen** is daarvoor nodig.

3.2.5. Participatie

Reeds in Bergen (2005) erkenden de ministers dat de **studenten een centrale rol** te vervullen hebben in het Bologna Proces, samen met de instellingen en het personeel. Het is des te schrijnender vast te stellen dat er naar de stem die de studenten verleend wordt, **niet geluisterd** wordt. Indien de ministers werkelijk de studenten als een centrale partner in het proces en de hervormingen zien, wordt het tijd om de daad bij het woord te voeren. Het verwelkomen van studenten op een conferentie en het doorbladeren van standpuntteksten en publicaties zoals *Bologna With Student Eyes* is niet voldoende. Studenten zijn niet gediend met een **schijnparticipatie** waarbij ze af en toe eens mogen opdraven om hun mening te geven, maar verder genegeerd worden. Men kan pas spreken van volwaardige studentenparticipatie indien studenten als **volwaardige partners** worden gezien die kunnen wegen op het beleid.

Ook in de Bolognalanden moet de studentenparticipatie verhoogd worden. De **rechten van studenten** moeten wettelijk worden vastgelegd. De **studentenvertegenwoordigers** moeten ondersteund worden op logistiek, financieel en administratief vlak. Bovendien moet het consulteren van de studentenraad een verplichting worden voor alle instellingen. Er zijn grote verschillen in participatiecultuur in Europa, maar op termijn moet er in alle landen gestreefd worden naar **volwaardig medebestuur**.

3.3. ACTIELIJNEN

VVS pleit voor dertien actielijnen die bovenstaande beleidsprioriteiten moeten realiseren. Sowieso moet er bij elke beleidsprioriteit een actielijnen horen, om te garanderen dat er effectief werk wordt gemaakt van elke beleidsprioriteit.

3.3.1. Studiekosten

Socio-economische achtergrond blijft nog steeds een belangrijke indicator voor de participatiegraad en de slaagkansen van studenten binnen de Europese Hogere Onderwijsruimte. Voor VVS is het drukken van de hoge studiekosten essentieel om de sociale dimensie te bewerkstelligen. Het Bologna Proces kan hier op supranationaal niveau een belangrijke rol in spelen door het engagement van streven naar de **geleidelijke invoering van de kosteloosheid** van het hoger onderwijs op te nemen als expliciete actielijn. Tenslotte gaat het hier enkel om het naleven van een engagement dat alle Bolognalanden al tientallen jaren geleden beloofden met het ondertekenen van het **Pact van New York**.

De VVS pleit in dit kader ook voor een **regelmatige studiekostenmeting** binnen de verschillende landen van de Bolognaruimte. Aan de hand van deze gegevens kan er dan een evaluatie worden opgemaakt van de vooruitgang of

¹⁰ Zie ook het VVS-standpunt erkenning: http://vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/2007-2008/standpunt_erkenning.pdf

achteruitgang die het respectievelijke land heeft geboekt met betrekking tot deze actielijn. Bovendien is deze informatie essentieel om goede studiefinanciering te voorzien.

Binnen deze meting moet er zowel met strikt studiegebonden kosten als met niet-strikt studiegebonden kosten rekening worden gehouden. Onder strikt studiegebonden verstaan we inschrijvingsgelden, cursussen, handboeken en ander lesmateriaal, etc. Onder de andere post vallen de extra kosten van huisvesting, voeding, kleding, transport etc. Tenslotte moeten ook de (stijgende) leefkosten in kaart worden gebracht.

Wat de **inschrijvingsgelden** betreft pleit de VVS alvast voor de **geleidelijke afschaffing**, conform het Pact van New York. Landen die hun studiegelden verhogen zijn dus in strijd met de sociale doelstelling die het Bologna Proces rijk zou moeten zijn.

Tenslotte moeten overheden ook rechtstreeks **studiekostendrukkende maatregelen** treffen, zoals een zo goedkoop mogelijke openbare vervoerskaart, studenten-cultuurpas, maatregelen die een rem zetten op de sterke stijgingen van de huurprijzen op de studentenkamermarkt...

3.3.2. Studiefinanciering

Een sociale dimensie zal pas bereikt kunnen worden als alle Bolognalanden een performant systeem van studiefinanciering hebben. Op dit vlak is er nog veel werk aan de winkel. In heel wat landen gaat men echter eerder de verkeerde richting uit en schroeft men de studiefinanciering terug. Het Bologna Proces moet hier het juiste signaal geven en landen aansporen om een goed systeem te ontwikkelen dat de financiële drempels wegwerkt zodat iedereen de kans krijgt om te studeren. Om de studiefinanciering beter te maken is het noodzakelijk dat er **meer studenten** recht hebben op een beurs en dat de **beurzen opgetrokken**. Dit is een duidelijk engagement dat de ministers kunnen maken dat een onmiskenbaar positief effect zal hebben op de sociale dimensie.

Internationaal gezien zijn de verschillende studiefinancieringssystemen een kluwen van jewelste. Het lijkt dan ook zinvol om tot enigszins compatibele systemen te komen in alle Bolognalanden. Als instrument voor meer sociale mobiliteit betekent **harmonisatie** van studiefinancieringsstelsels hier in elk geval dat harmonisatie **geen nivellering** mag zijn, maar een verbetering in de richting van de betere systemen. Dit komt zowel de sociale dimensie als de internationale studentenmobiliteit ten goede.

Voor VVS betekent dit een **basisbeurs voor alle studenten** (en dit voor de initiële bachelor en master) (voor meer info verwijzen we naar ons uitgebreide standpunt van 22 maart 2007 over het sociaal statuut van de student). Dit is de meest efficiënte manier om de drempels naar het hoger onderwijs te verlagen. In principe moeten beurzen kostendekkend zijn (studie- en levenskost), direct uitbetaald aan de student en universeel (elke student krijgt een beurs). Bij steeds grotere mobiliteit neemt immers ook de onafhankelijkheid van de student ten opzichte van de ouders toe. In een internationale context wordt het bovendien steeds moeilijker om de beurs op het inkomen van de ouders te berekenen en biedt een universeel systeem dus uitkomst.

In afwachting van kostendekkende beurzen pleit VVS vooral **voor het systeem van beurzen en tegen leningen**. Leningen zijn een extra drempel om aan studies te beginnen. Voor jongeren uit minvermogende milieus zijn deze lange termijn investeringen omwille van de onzekere kansen op slagen veel minder evident. Ook een studiekeuze voor minder 'rendabele' studierichtingen wordt op die manier afgestraft. Tenslotte passen leningen niet echt in de levenslang leren filosofie. Levenslang leren mag niet levenslang lenen worden! Leningen zouden wat mobiliteit betreft ook een slechte optie zijn, aangezien het terugvorderen en afbetalen van leningen veel minder evident zal worden in een Europese Hoger Onderwijsruimte en geïnternationaliseerde arbeidsmarkt waarin mensen steeds mobieler worden.

Tenslotte pleit VVS voor de afschaffing van **prestatiebeurzen** (zogenaamde merit-based- beurzen). Terwijl bij ons dit systeem werd afgevoerd in de jaren vijftig, hebben vele Bolognalanden nog steeds beurzen gebaseerd op de studieresultaten waarbij enkel de beste studenten in aanmerking komen voor een beurs. Omdat sociaal sterkere studenten door de verstrengeling van economische en socio-culturele drempels meestal beter scoren, bevordert dit de **kansen van de rijkere**. Het is immers voldoende geweten dat vooral mensen die naar de juiste scholen gaan kans maken op zo'n beurs, hierdoor wordt weer niets gedaan aan de participatie van ondervertegenwoordigde groepen.

3.3.3. Studentenvoorzieningen

Naast studiefinanciering spelen ook studentenvoorzieningen een belangrijke rol in het drukken van de studiekosten en het wegwerken van financiële drempels. Een belangrijke afstemming tussen studiefinanciering en studentenvoorzieningen is essentieel. Studentenvoorzieningen dienen **toegankelijk** te zijn voor alle studenten **ongeacht hun land van herkomst**, en dit voor zowel de universele als de selectieve voorzieningen. Het is de verantwoordelijkheid van de staat én de instellingen hoger onderwijs om ervoor te zorgen dat de student in optimale omstandigheden kan studeren. Onder noodzakelijke voorwaarden voor studenten verstaan wij onder andere huisvesting, voeding, medische zorg, mobiliteit, psychosociale dienstverlening, jobbemiddeling, sport en cultuur. Uiteraard betekent dit dat de studentenvoorzieningen ook moeten worden gefinancierd voor deze buitenlandse Bolognastudenten.

Ook op het gebied van **ondersteuningsdiensten** moet er een zekere afstemming komen, beginnende met de verzameling van gegevens en het uitwisselen van good practices. Het is ook belangrijk dat de Europese koepelorganisatie van de studentenvoorzieningen (**ECSTA**) deel zal uitmaken van het Bologna Proces als **te raadplegen organisatie**.

3.3.4. Toegankelijkheid

Toegankelijkheid van het hoger onderwijs is nu reeds werkpunt in het Europese beleid. Toch wordt dit volgend VVS **te economisch** geïnterpreteerd. Toegankelijkheid wordt voornamelijk bekeken vanuit het gebrek aan hooggeschoolde arbeidskrachten en om dit probleem op te lossen wordt er gepleit voor een grotere toegankelijkheid zodat meer studenten kunnen instromen. Toegankelijkheid zou volgens VVS moeten worden bekeken vanuit **democratiseringsperspectief**. Er moet gewerkt worden aan werkelijke gelijke kansen bij in-, door- en uitstroom, in plaats van te pleiten voor een verdere massificatie.

Deze definitie van toegankelijkheid vergt echter heel wat verschillende maatregelen. Om de participatie van kansengroepen te verhogen is ook een goed uitgewerkt **diversiteitsbeleid** nodig. Studenten en potentiële studenten hebben allemaal andere achtergronden, problemen en noden. Een goed diversiteitsbeleid volgt twee sporen. Enerzijds ondersteunt het studenten met problemen op adequate wijze. Anderzijds wordt er ingegrepen in de instelling zelf, bijvoorbeeld in het onderwijsproces, de evaluatieprocedures, de curriculaopbouw etc. Een goed diversiteitsbeleid is ook integraal: het komt alle studenten ten goede. Maar een goed diversiteitsbeleid durft ook doelgerichte acties te ondernemen waar bepaalde kansengroepen nood aan hebben. Tenslotte is een goed diversiteitsbeleid niet gebaat bij geïsoleerde projecten. Diversiteit moet procesmatig worden bekeken, en dit zowel bij de in-, door- als uitstroom. Een gedegen diversiteitsbeleid veronderstelt ook een constante monitoring. **Registratie** van kansengroepen bij in-, door- en uitstroom is noodzakelijk om zich te krijgen op de knelpunten en de evolutie inzake democratisering. Uiteraard moet deze conform de privacywetgeving gebeuren. Om vooruitgang te boeken moeten er **streefcijfers** worden gezet per kansengroep, naast de algemene doelstelling van een stijging van de algemene participatiegraad aan het hoger onderwijs.

De **materiële toegankelijkheid** van het hoger onderwijs voor mensen met een functiebeperking is voor de VVS een blijvende prioriteit. We denken daarbij niet enkel aan de toegankelijkheid van gebouwen. Ook de digitale toegankelijkheid is een werkpunt. Verder moet de internationale mobiliteit van studenten met een functiebeperking meer ondersteuning krijgen.

Ook de vrije studiekeuze is essentieel om het hoger onderwijs toegankelijk te maken. VVS blijft dan ook pleiten **tegen ingangsexamens**. Ze beknotten niet enkel het recht op vrije studiekeuze maar vormen vooral ook een extra drempel voor de participatie van kansengroepen in het hoger onderwijs. Ook naar de master mag er geen bijkomende selectie worden ingevoerd.

Verder moeten alle landen een **non-discriminatiebeleid** ontwikkelen. Het is belangrijk niet enkel naar de expliciete uitingen van discriminatie in het onderwijs te kijken – bijvoorbeeld een racistische uitspraak – maar aandacht te hebben voor alle aspecten en barrières. De drempels die gecreëerd worden kunnen ontstaan door vooroordelen, mentaliteiten, praktische oorzaken, wettelijke obstakels, goedbedoelde maatregelen met averechtse en stigmatiserende effecten of een combinatie van deze factoren. De Bolognalanden moeten wetgeving ontwikkelen die discriminatie in het hoger onderwijs bestrijdt en indien nodig bestraft. Daartoe moeten procedures worden ingevoerd die laagdrempelig zijn.

3.3.5. Mobiliteitsfonds

Het idee van het **mobilitateitsfonds** gaat al enkele jaren mee, maar er werden nog geen concrete stappen ondernomen ter oprichten van zulk fonds. Zo wordt er wel eens gesproken over het oprichten van een **equilibreringsfonds**. Landen die meer studenten uitsenden dan ze ontvangen storten een bepaalde som in dit fonds. Deze gelden worden dan verdeeld over de landen die meer ontvangen dan ze sturen. Deze compensatie gaat echter voor VVS niet ver genoeg. VVS vraagt een fonds dat zowel op **microniveau** (de studenten) als op **macroniveau** (de landen) verschillen en onevenwichten compenseert. Als het de ministers menens is om de studentenmobiliteit te verhogen, dan is de oprichting van zo'n mobiliteitsfonds essentieel.

Het mobiliteitsfonds dat VVS voorstelt, heeft volgende doelstellingen:

- 1) Het compenseren van studie- en leefkostverschillen zodat studenten vrij hun bestemming kunnen kiezen, zonder zich zorgen te moeten maken of hun beurs wel voldoende hun kosten zou dekken in hun favoriete land van bestemming. Deze compensatie moet dus een vrije keuze voor alle studenten garanderen en mobiliteit mogelijk maken tussen landen met grote verschillen in kosten.
- 2) Het compenseren van kosten die ontstaan uit onevenwichtige mobiliteitsstromen tussen landen die veel studenten ontvangen en landen die veel studenten uitsenden.
- 3) Korting voorzien voor de bijdrage van armere landen in het fonds, zodat ook zij kunnen toetreden tot het fonds en zo de mobiliteit van hun studenten kunnen bevorderen. Zo kunnen de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen.
- 4) Het oprichten van een structureel fonds dat landen moet helpen met capaciteitsopbouw en ontwikkelen van hun hoger onderwijs. Dit fonds zou braindrain moeten helpen tegen gaan en zo een evenwichtiger mobiliteit tussen oost en west stimuleren.

Dit fonds moet een evenwichtige studentenmobiliteit, voor alle studenten, mogelijk maken. Alle Bolognalanden spijzen het fonds. Landen die meer studenten uitsenden moeten meer bijdragen aan het fonds, landen die meer studenten ontvangen kunnen een bijdrage ontvangen uit het fonds. Armere landen kunnen een korting krijgen. Om het braindrain probleem van Oost naar West tegen te gaan moet er via het fonds aan capaciteitsopbouw worden gedaan.

Uiteraard moet er ook nog steeds werk worden gemaakt van een **vlotte meeneembaarheid** van studiefinanciering, zowel voor horizontale als voor verticale mobiliteit.

3.3.6. Mobiliteitsprogramma's

Momenteel bestaan er wel enkele **mobilitieitsprogramma's op Europees niveau**. Deze maken echter geen deel uit van het Bologna Proces en zijn bijgevolg niet toegankelijk voor alle studenten uit de Bolognaruimte. Bovendien zijn deze programma's erg gericht op Europa zelf. Hierdoor dreigt studentenmobiliteit in Europa te eindigen aan de grenzen van het continent. Bovendien moet mobiliteit in het kader van ontwikkelingssamenwerking meer gestimuleerd worden. VVS pleit voor een **mobilitieitsprogramma dat de hele Bolognaruimte bestrijkt** en dat zich openstelt naar de rest van de wereld. Dit kan door het Erasmusprogramma open te stellen. VVS steunt verder enkel mobiliteitsprogramma's die open staan voor allen en die aandacht hebben voor de volledige meerwaarde van mobiliteit.

3.3.7. Kwaliteitszorgsystemen

In Europa bestaan er **grote verschillen** op het vlak van kwaliteitszorg. In sommige landen staat de kwaliteitszorg nog in de kinderschoenen. In andere landen bestaan er al lang systemen van kwaliteitszorg en is er reeds sprake van een kwaliteitscultuur bij de instellingen. Deze verschillen in cultuur geven aanleiding tot verschillende soorten systemen. De laatste jaren werden **al heel wat initiatieven** genomen het vertrouwen in elkaars kwaliteitszorgsystemen te verhogen.

Zo werden de '**standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area**' opgesteld. Dit zijn standaarden en regels voor interne en externe kwaliteitszorg en voor kwaliteitszorgagentschappen zoals de NVAO. Deze moeten regelmatig aan peer review onderworpen worden. Verder zag het **European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR)** recent het levenslicht. Dit register moet het vertrouwen in kwaliteitszorgsystemen van de verschillende landen vergroten. VVS is voorstander van deze vorm van **meta-accreditatie**. Het draagt namelijk ook bij aan een vlottere erkenning en studentenmobiliteit. VVS waarschuwt er wel voor dat meta-accreditatie **niet mag leiden tot een eliminatiestrijd** tussen de instellingen, met een verarming van de Europese Hoger Onderwijsruimte tot gevolg.

3.3.8. Kwalificatieraamwerken

In Europees verband worden momenteel twee kwalificatieraamwerken uitgewerkt. Het **EHEA-QF** is het *European Higher Education Area Qualification Framework* dat in het kader van Bologna wordt uitgewerkt. Dit kwalificatieraamwerk geeft op supranationaal niveau (binnen de Bologna ruimte) weer waar je diploma kan gesitueerd worden. Er zijn in het EHEA-QF drie niveaus: bachelor, master en doctoraat. Het **EQF** (*European Qualification Framework*) van de Europese Commissie omvat alle onderwijsniveaus. Op die manier zou je elk type van studieperiode in het buitenland gemakkelijker kunnen vergelijken en meenemen in je studievoortgang. De raamwerken maken het mogelijk om opleidingen ten opzichte van elkaar te positioneren. Ze kunnen dus de **mobilitieit en levenslang stimuleren** als ze goed worden uitgewerkt. Om de uitwerking te doen slagen is het essentieel dat het werken met **leerresultaten** (learning outcomes) meer ingang vindt en men evolueert naar een studentgericht leren¹¹. Er is echter nog **veel werk aan de winkel**. Slechts enkele landen hebben momenteel een grondig uitgewerkt kwalificatieraamwerk

3.3.9. ECTS

In het kader van de Bolognahervorming werd het ECTS systeem (*European Credit Transfer and Accumulation System*) ingevoerd. Dit is een Europees systeem voor de overdracht en de accumulatie van studiepunten. Dit zou dus de **vergelijkbaarheid** van studieprogramma's moeten verbeteren en zo de **studentenmobiliteit** verhogen. De implementatie van ECTS is echter in veel Bolognalanden problematisch. De **studiebelasting** wordt meestal niet correct gemeten. Ook de link met de learning outcomes moet duidelijker worden gelegd. Ook hier is dus nog veel ruimte voor verbetering. Momenteel wordt de ECTS Users' Guide herwerkt, na een consultatie bij de stakeholders. VVS verwacht dan ook dat de onderwijsinstellingen deze ter harte nemen. Een goed creditsysteem werkt ook **pas als er voldoende flexibiliteit** is om het ten volle te kunnen benutten.

Een goede implementatie van ECTS kan ook de erkenning verbeteren. Het **gebruik van de ECTS-schalen** bij horizontale mobiliteit zoals Erasmusuitwisselingen moet veralgemeend worden. Nu wordt dit overgelaten aan de **willekeur** van de instellingen. Dit leidt vaak tot **grote teleurstelling** bij studenten, die hun punten plots zien kelderen als ze terugkomen na een verrijkende buitenlandse ervaring.

3.3.10. Erkenning eerder verworven competenties/kwalificaties

EVK's en EVC's moeten de toegang tot het hoger onderwijs **flexibiliseren**. Deze maatregelen moeten de studiepunten die drop-outs in het verleden behaalden valoriseren zodat ze niet terug van nul moeten beginnen. Of bijvoorbeeld mensen die destijds niet de financiële mogelijkheden hadden om verder te studeren, of er gewoon niet aan gedacht hadden maar ondertussen wel al een twintigtal jaar werkervaring hebben, een vlottere toegang tot het hoger onderwijs verschaffen in de vorm van **studieomvangvermindering**.

Deze mensen hebben vaak immers ongelofelijk veel competenties en vaardigheden opgedaan op hun werk of als autodidact. Ze beginnen er nu niet meer aan omdat ze dan alle lessen moeten volgen en alle examens afleggen terwijl ze eigenlijk al veel verder staan dan een achttienjarige leek. Ook mikt het decreet op mensen en werklozen die zich willen om- of bijscholen om hun **kansen op de arbeidsmarkt** te verruimen. De erkenning van eerder verworven kwalificaties is dan weer belangrijk voor **studentenmobiliteit**, internationaal maar ook in eigen land. Vooral free movers hebben hier belang bij.

¹¹ zie ook: http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/ouder/2005-2006/Europees_kwalificatiekader_eqf.pdf

Zoals echter reeds eerder gezegd staan de meeste landen hier nog niet erg ver. Gezien het belang ervan moet dit voor VVS de komende jaren een prioritaire actielijn worden. Alle Bolognalanden moeten een performant systeem opzetten om de erkenning van eerder geleverde inspanningen correct te valideren.

3.3.11. Financiering

Een hoger onderwijs kan maar goed functioneren als het over voldoende financiële middelen beschikt. VVS pleit voor een **overheidsfinanciering van minstens 2%** van het Bruto Binnenlands Product voor hoger onderwijs. Concreet betekent dit dus voor de meeste landen een serieuze bijkomende investering van publieke middelen in het hoger onderwijs.

Zoals al eerder aangehaald vindt het marktdenken steeds meer ingang, wat ook gevolgen heeft voor de financiering van het hoger onderwijs. De publieke financiering komt onder druk te staan, onderzoek wordt in toenemende mate gefinancierd door privé-bedrijven en de inschrijvingsgelden worden opgetrokken. Dit strookt volgens VVS niet met het streven naar een democratisch en kwaliteitsvol hoger onderwijs. Een duidelijke houding tegenover de financieringsbronnen van het Hoger Onderwijs speelt een cruciale rol in het debat over zowel de democratisering, de kwaliteit en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van het Hoger Onderwijs. VVS pleit resoluut voor een **toegenomen publieke financiering** van het Hoger Onderwijs en wil dan ook dat dit een concrete actielijn wordt. Bovendien pleit VVS voor een **gezonde verhouding tussen publieke en private** financieringsstromen.

Bij het hele debat moet steeds de dreiging van de verdere vermarkting in rekening gebracht worden. Binnen de wereldhandelsorganisatie WTO gaan er al jaren stemmen op om het hoger onderwijs te beschouwen als een verhandelbare dienst, onderhevig aan de bepalingen van het **GATS-verdrag** (General Agreement on Trade in Services). Dat zou een **ernstige bedreiging** vormen voor een kwaliteitsvol en democratisch hoger onderwijs. Vlaanderen en Europa hebben dat tot nu toe echter steeds afgewezen en beschouwen hoger onderwijs als een publiek goed en publieke verantwoordelijkheid. Om dit echter vol te houden moeten ze hoger onderwijs echter ook als publiek goed behandelen, anders verhogen ze zelf het risico om hoger onderwijs in de handen van GATS te laten vallen.

Stijgende inschrijvingsgelden maken de positie van ons hoger onderwijs als publiek goed steeds moeilijker houdbaar. Om het hoger onderwijs als **publiek goed te vrijwaren** moet het beleid van overheid en instellingen ernaar streven om het publieke karakter van het onderwijs zoveel mogelijk te behouden en zelfs te versterken. Dit kan bijvoorbeeld door private invloeden en elementen te verminderen en/of te vermijden (bijvoorbeeld op het vlak van onderzoeksfinanciering en inschrijvingsgelden). Toegankelijkheid, kwaliteit van onderwijs en onderzoek en maatschappelijke dienstverlening kunnen niet door de vrije markt worden verzorgd. Dit zijn dan ook de belangrijkste redenen waarom hoger onderwijs een publiek goed en een publieke verantwoordelijkheid moeten blijven. En waarom de **overheid de belangrijkste financieringsbron** van het hoger onderwijs moet blijven.

3.3.12. Participatiestructuren

Om het pleidooi voor meer studentenparticipatie in realiteit om te zetten is ook hier een concrete actielijn voor nodig. Enerzijds moeten de Bolognalanden wetgeving invoeren die de participatie van studenten op alle niveaus garandeert. Dit moet dus zowel de participatie van studenten aan het nationale (of regionale) beleid garanderen als de inspraak van studentenvertegenwoordigers in de Europese hoger onderwijs instellingen garanderen. Het streefdoel voor dit laatste moet effectief medebestuur zijn.

Daarnaast moet studentenparticipatie een horizontale bezorgdheid zijn. Studenten moeten bij alle andere actielijnen betrokken worden.

3.3.13. Dataverzameling

Om een goed beleid te voeren is deftig cijfermateriaal onontbeerlijk. Een goede dataverzameling is nodig om te detecteren waar problemen zitten en welke vorderingen er zijn. Dit moet op wetenschappelijke wijze gebeuren. Om een Europees beleid mogelijk te maken moet dit op uniforme wijze gebeuren. Vooral over de sociale dimensie moet er meer cijfermateriaal komen. Het is hierbij belangrijk dat alle landen mee doen. Eurostudent bijvoorbeeld levert nu interessant cijfermateriaal op, maar slechts voor de weinige deelnemende landen. Er is dringend Europees cijfermateriaal nodig over de participatie van doelgroepen en over de studiekosten.

3.4. STRUCTUUR

Er moet grondig worden nagedacht over de tekortkomingen van de huidige structuur om deze te kunnen bijsturen. We denken daarbij aan de cherry picking uit actielijnen die sommige landen doen. Ook het Bologna met twee snelheden moet een antwoord krijgen. Maar bovenal moet de structuur de transparantie en het democratisch gehalte van het Bologna Proces garanderen en optimaliseren.

3.4.1. Europa en onderwijs

Een grondig debat over de rol van Europa in het onderwijsbeleid is nodig. In principe heeft Europa hier namelijk geen beslissingsbevoegdheid in, behalve om de mobiliteit en samenwerking te stimuleren. Toch worden meer en meer beslissingen op Europees niveau genomen. Indien deze beslissingen niet op nationaal vlak, en vooral in de nationale (of regionale) parlementen aan bod komen, ontstaat er een democratisch deficit.

Ook de rol van de Europese Commissie moet uitgeklaard worden. De EC kreeg de status van **full member** in zowel de Bologna Follow-Up Group als de Bologna Board. Dit is zeer opmerkelijk aangezien de Bolognaruimte **veel ruimer** is dan de Europese Unie. Bovendien sponsort de EC ook heel wat projecten die passen in het kader van Bologna. Zo heeft de EC toch heel wat in de pap te brokken. Ook hier schuilt er dus een **democratisch probleem**. VVS stelt voor dat de Raad van Ministers duidelijker de criteria en doelstellingen bepalen van de projecten die de EC opzet en sponsort en dat ook de BFUG erin zou worden gehoord.

Bovendien moet de verhouding tot **de Lissabon Strategie** verduidelijkt worden en de invloed ingeperkt. De deadline voor de Lissabonstrategie is eveneens 2010. Meer en meer komt de Lissabonretoriek terug in Bologna teksten. Het Bologna Proces heeft een heel andere **visie** op onderwijs dan de Lissabonstrategie. Bij Bologna heeft onderwijs een **centrale, niet-instrumentele plaats**. Het is ruimer en heeft een grotere openheid, onder andere naar de sociale dimensie. De Lissabonstrategie daarentegen focust op de kenniseconomie, en ziet hoger onderwijs als een instrument van deze kenniseconomie. VVS verzet zich met klem tegen pogingen om de Bolognahervorming in te schakelen in de Lissabonstrategie. Ook de communiqués van de Europese Commissie hebben een grote impact. Vaak gaan deze over hoger onderwijs. Zo pleitte de **EC** vorig jaar nog voor hogere inschrijvingsgelden. Aangezien ze hier echter geen bevoegdheid in hebben, valt hun **legitimiteit sterk in twijfel te trekken**. Toch gebruiken landen deze communiqués vaak om het eigen beleid te verdedigen.

3.4.2. Institutionaliserings

Momenteel heeft het Bologna Proces een **roterend voorzitterschap en secretariaat**. Het voorzitterschap van het Bologna Proces volgt het voorzitterschap van de Europese Unie. Dit wil echter zeggen dat heel wat landen uit de Bolognaruimte niet in aanmerking komen voor het voorzitterschap. Het secretariaat wordt waargenomen door het land (of de landen) dat de volgende Ministeriële Conferentie zal ontvangen. Momenteel is dat dus de Benelux. Er wordt daarom wel eens gepleit voor de institutionalisering van het proces met een vast secretariaat en voorzitterschap.

VVS heeft daar volgende bedenkingen bij. Het roterend voorzitterschap en secretariaat geeft het Bologna Proces regelmatig een nieuwe dynamiek. Met een vaste structuur zou de macht van de Europese Commissie nog toenemen, wat het democratische karakter niet ten goede zou komen. Als er een meer **permanente structuur** komt, dan eist VVS dat dit democratisch georganiseerd wordt. De voorzitter en het secretariaat moeten dan verkozen worden. Bovendien moeten ze regelmatig rapporteren. Er moet ook de mogelijkheid zijn om af te zetten.

3.4.3. Stocktaking

Stocktaking is een soort **zelfevaluatie**. Het spoort landen aan hun beleid te evalueren en bij te sturen waar nodig. Het zorgt er ook voor dat landen nadenken over hun beleid en ze het kunnen vergelijken met andere landen. Maar zelfevaluatie heeft ook nadelen. Er is namelijk slechts beperkte controle over de evaluatie. Het zegt ook weinig over de implementatie van het beleid. Zijn de hervorming wel doeltreffend? Zijn er geen nadelige gevolgen? VVS ziet wel heil in de stocktaking als middel om landen aan te sporen, maar het is **niet voldoende**. Hier kan de parallel worden getrokken met het kwaliteitszorgsysteem voor het hoger onderwijs. Naast de zelfevaluatie is er ook **externe controle**. Deze **ontbreekt** in het Bologna Proces. Een goede datacollectie en een externe controle zijn nodig als aanvulling op de stocktaking.

Niet alle actielijnen zijn opgenomen in de stocktaking. Daardoor worden landen die een Bologna **à-la-carte** hanteren niet afgestraft. Bij elk beleidsdomein moeten concrete actielijnen komen en voor elke actielijn moet er stocktaking zijn. Dat is de enige manier om het selectief oppikken en uitvoeren van actielijnen te voorkomen.

Tenslotte moet er gekeken worden of de stocktaking niet kan worden gedifferentieerd om het probleem van de **twee snelheden** op te lossen. Landen die net zijn toegetreden hebben veel meer werk dan de landen die reeds lange tijd tot de Bolognaruimte behoren. Voor deze laatste groep kunnen ondertussen al ambitieuzere doelstellingen geformuleerd worden. Dit kan ook vermijden dat landen die later zijn toegetreden het Bologna proces afremmen omdat ze nog te veel werk hebben met de basishervormingen.

3.4.4. Participatie in het proces

VVS wil in de toekomst een **grote rol** toebedeeld zien aan de **stakeholders**, en dan vooral aan de studenten zelf. Nog al te vaak worden ingrijpende beslissingen genomen zonder de betrokkenen te horen, laat staan ze mee te laten beslissen. De impact van studenten op het besluitvormingsproces was in het verleden te beperkt. Ook nationaal (en regionaal) moeten studenten meer betrokken worden bij het nationale en het internationale hoger onderwijsbeleid. De **studentenparticipatie** die bepleit wordt in Bologna communiqués moet eindelijk een serieus genomen worden, op alle niveaus. VVS betreurt dat de constructieve kritiek vanuit de studenten op het Bologna Proces zo lang in dovemansoren is blijven vallen.

De stakeholders moeten bovendien op **alle niveaus** gehoord worden, zowel bij de beleidsvoorbereiding, de implementatie als de evaluatie. Dit wil dus concreet zeggen dat studenten moeten worden betrokken bij de discussies ter voorbereiding van het communiqué, bij het opstellen van de national action plans en bij de stocktaking. De participatie moet **zowel op Europees als nationaal (regionaal) niveau** gebeuren.

VVS ziet ook een belangrijkere rol weggelegd voor de **parlementen**. Het Europees parlement moet controle krijgen op de werking van de Europese Commissie in het proces. De ministers moeten verantwoording afleggen aan hun eigen parlement. VVS wil graag een **hoorzitting in de commissie onderwijs** van het Vlaamse Parlement over de toekomst

van het Bologna Proces. Daarnaast moet er in de **CULT-commissie** van het Europees parlement regelmatig verslag worden uitgebracht door de EC over hun rol in het proces.

4. BESLUIT

In 1999 beslisten de Europese ministers om tegen 2010 een Europese hoger onderwijsruimte te realiseren. Nu deze deadline dichterbij komt, wordt luidop de vraag gesteld wat er na 2010 moet komen. Voor VVS is dit het uitgelezen moment om grondig het bilan op te maken van tien jaar hervormingen en om het Bologna Proces grondig te herdefiniëren. Om deze discussie tot een goed einde te brengen is het belangrijk dat er een **grondig debat** komt, met alle belanghebbenden. Met deze tekst stellen we alvast de studentenvisie op scherp.

De Bolognaverklaring trok een **hervormingsgolf** doorheen Europa op gang. De Bolognalanden voerden bijvoorbeeld de bachelor/master structuur in en het systeem van studiepunten werd veralgemeend. Het Bologna proces zorgde ook voor een mentaliteitswijziging. Zo is er meer aandacht voor internationalisering en studentenmobiliteit en propageert het Bologna Proces het studentgecentreerd leren. Maar ook het marktdenken en de managerslogica vinden steeds meer ingang. Ook de roep naar autonomie en deregulering klinkt steeds luider.

De **implementatie** van de Europese afspraken baren de studenten echter zorgen. Hervormingen worden soms zeer oppervlakkig doorgevoerd en nogal wat landen hanteren een Bologna-à-la-carte waarbij ze enkel actielijnen implementeren waar ze zelf zin in hebben. Bovendien werd het Bologna Proces wel eens misbruikt om onpopulaire maatregelen door te duwen. In **Vlaanderen** was de Bologna Verklaring aanleiding voor een grondige hervorming van het hoger onderwijs. Een reeks nieuwe decreten passeerden het parlement: het Structuurdecreet, het Participatiedecreet, het Flexibiliseringsdecreet, etc. Toch blijken ook in Vlaanderen studenten soms de dupe van de hervormingsdrift te zijn.

De curriculumhervormingen die er kwamen in het kader van de bama-hervorming gebeurden niet altijd even doordacht. Studenten die tussen het oude en het nieuwe systeem kwamen te zitten moesten vaak veel meer vakken afleggen en kwamen dikwijls in problemen met hun studiefinanciering. Bovendien leidde de hervorming vaak tot een aanzienlijk hogere studiedruk. In veel opleidingen wordt de Bolognahervorming aangegrepen om te pleiten voor een studieduurverlenging en dit gebeurt niet altijd even onderbouwd. De flexibilisering biedt studenten vele mogelijkheden maar het decreet is te vrijblijvend waardoor het momenteel grotendeels een gemiste kans is. Tenslotte staat ook het systeem van deliberatie zwaar onder druk en worden zo verworven rechten van studenten teruggeschroefd onder het mom van de Bologna Verklaring.

VVS vindt dat het Bologna Proces tegen 2010 grondig herbekeken moet worden om de voornoemde problemen bij te sturen. Ten eerste moet de doelstelling van het proces grondig in vraag worden gesteld. **Hoe moet die ééngemaakte hoger onderwijsruimte er uitzien?** Voor VVS heeft het enkel zin om verder te gaan met het Bologna Proces als de ministers zich engageren om te streven naar een democratische en kwaliteitsvolle hoger onderwijsruimte. Het hele proces moet daarbij gestuurd worden vanuit de maatschappelijke rol die hoger onderwijs moet vervullen. De noden en verwachtingen van de studenten moet hierbij centraal staan. Bij het uittekenen van de Europese hoger onderwijsruimte moeten we uitgaan van onze eigen sterkte. Daarbij is openheid naar de rest van de wereld essentieel. Samenwerking moet het uitgangspunt zijn.

Deze doelstelling moet verder worden uitgewerkt in beleidsprioriteiten. Aan deze beleidsprioriteiten moeten concrete actielijnen worden gekoppeld. VVS ziet **vijf beleidsprioriteiten**: sociale dimensie, studentenmobiliteit, kwaliteitszorg, erkenning en participatie. De **sociale dimensie moet daarbij de komende jaren topprioriteit** worden. De ministers engageerden zich reeds jaren geleden om hier werk van te maken maar het resultaat vandaag is erg pover. Dit is deels te verklaren aan het gebrek aan concrete actielijnen om deze doelstelling te realiseren. Daarom stelt VVS er zelf enkele voor.

VVS pleit voor **dertien actielijnen** die bovenstaande beleidsprioriteiten moeten realiseren: studiekosten, studiefinanciering, studentenvoorzieningen, toegankelijkheid, mobiliteitsfonds, mobiliteitsprogramma's, kwaliteitszorgsystemen, kwalificatieraamwerken, ECTS, EVC/EVK, financiering, participatiesystemen en dataverzameling. Bepaalde actielijnen komen meerdere beleidsprioriteiten ten goede. Sowieso moet er bij elke beleidsprioriteit een actielijnen horen, om te garanderen dat er effectief werk wordt gemaakt van elke beleidsprioriteit.

Ten slotte pleit VVS voor een grondig debat over de **structuur** van het Bologna Proces. Uiteindelijk moet men tot een structuur komen die de transparantie en het democratisch gehalte van het proces optimaliseert. Er moet duidelijkheid komen over de rol van Europa op het vlak van onderwijs. Hierbij moet vooral de rol van de Europese Commissie in het Bologna Proces en de invloed van de Lissabonstrategie afgeremd worden. Ook over de mogelijke institutionalisering moeten alle pro's en contra's worden afgewogen in een grondig debat.

Verder moet de **stocktaking** worden bijgestuurd. Alle actielijnen moeten worden opgenomen in de stocktaking om cherry picking te voorkomen. Het probleem van de twee snelheden kan worden opgelost door de differentiëren in de stocktaking. Maar bovenal moet het systeem van zelfevaluatie worden aangevuld met externe controle en een goede datacollectie.

Tenslotte moet de **participatie** van alle belanghebbenden verbeteren om het democratisch gehalte te verhogen. De studentenparticipatie die al lang gepropageerd wordt in het proces moet op alle niveaus serieus genomen worden, van

beleidsvoorbereiding tot implementatie. Bovendien moeten de parlementen een grotere rol krijgen in het hele proces. De parlementaire controle is essentieel om van een democratisch proces te kunnen spreken.